

Analiza patrimoniului modernist-socialist în Republica Moldova prin patru studii de caz

Dumitru RUSU

Abstract

Buildings of historical value are gradually disappearing under the idle eyes of passive authorities. The purpose of this research is to analyze and describe what steps are necessary in order to include the valuable socialist modernist architecture from the Republic of Moldova in the world architectural heritage. Field data presenting the current state of 4 socialist modernist landmarks in the Republic of Moldova found these buildings in an advanced state of decay and requiring immediate intervention. The most effective way to improve the state of such historical buildings is to create an appropriate legislation that would include them in the global heritage network.

Keywords: socialist modernism, world architecture, global patrimony, modernist heritage.

Fig. 1. Ciroul din Chișinău, inaugurat în 1981 (BACU:2015)¹

1. Context

Modernismul socialist este o abordare a arhitecturii specifică țărilor din fostul bloc socialist în perioada 1955-1991, ce este insuficient tratată în lucrările de istoria arhitecturii. Orientările moderniste din perioada 1955-1991 au fost în conformitate cu evenimentele istorice care au dus la adoptarea acestei noi abordări în arhitectură. În contextul socialist, tendințele moderniste s-au manifestat datorită influențelor în sfera profesioniștilor, penetrând frontierele și limitele impuse de sistemul ideologic.

¹ BACU department foto, 2015, ©B.A.C.U.

În anii 1955-1970 a existat o dezvoltare urbană importantă în RSSM, datorită industrializării. Acest fapt s-a manifestat în toate orașele și centrele raionale (de exemplu Bălți, Cahul și Tiraspol). În orașele mari și mijlocii, printre care și Chișinău, cartierele de locuințe colective (microraioane) edificate în această perioadă se întindeau pe mari suprafețe și cuprindeau toate dotările complementare locuirii. Specialiști din URSS erau cooptați pentru a participa la proiectul de dezvoltare a RSSM. În anul 1963 a început elaborarea planului urbanistic general al municipiului Chișinău. Colectivul de elaborare făcea parte din cadrul Moldgiprostroy (Institutul de Proiectare din RSSM), sub conducerea arhitecților Robert Kurtz și Simion Șoihet, cu participarea lui Anatoly Kolotvkin, împreună cu Institutul de Proiectare din Kiev. Acest plan a fost aprobat de consiliul orașenesc ca strategie de dezvoltare a urbei până în 1980. Unele dintre cele mai importante clădiri asociate arhitecturii modernist-socialiste au fost construite în această perioadă.

Obiectivul principal al strategiei de dezvoltare a orașului ar trebui să fie păstrarea contextului urban moștenit și adaptarea acestuia la noile condiții de dezvoltare. Din păcate, în prezent, în Republica Moldova, în special în orașul Chișinău, multe clădiri modernist-socialiste sunt abandonate sau se găsesc într-o stare avansată de degradare (restaurante, magazine, stadioane, bazine de înot, parcuri și alte spații de agrement și-au atins limita de degradare).

Vandalism și pregătiri pentru demolări se întâmplă și astăzi în Chișinău: fostul complex mixt de locuințe colective de pe fostul Bulevard al Păcii (astăzi, bulevardul Dacia) – stare intermediară de degradare; Centrul pentru Tineret „I. A. Gagarin” – stare avansată de degradare, cu risc ridicat de demolare; Cinematograful Moscova – complet reconstruit; rețeaua de stații de autobuz construite pe traseul flăcării olimpice la sfârșitul anilor '70, cu ocazia organizării Jocurilor Olimpice 1980 de la Moscova, și multe altele.

În perioada socialistă fondul construit a înregistrat o creștere considerabilă, acesta fiind motivul pentru care în prezent aceste clădiri reprezintă o mare majoritate în orașele din fostul bloc socialist. În cazul în care aceste zone urbane nu sunt protejate ca un întreg, imaginea totală a orașului va avea de suferit. De aici a pornit ideea de a milita pentru protejarea, restaurarea și reabilitarea clădirilor modernist-socialiste: dorim să conservăm valoarea istorică și, de asemenea, să îmbunătățim imaginea urbană de ansamblu.

Prioritățile actuale privind protejarea patrimoniului construit în Republica Moldova sunt conservarea identității culturale naționale și locale. Patrimoniul construit al Republicii Moldova cuprinde obiective diverse: de la așezări din perioada preistorică până la clădiri din secolul XX.

Conacul lui Manuc-Bei (sec. XIX) și Cetatea Soroca (sec. XV) sunt exemple recente de restaurare inadecvată a patrimoniului construit – finalizate în 2015.

Doar pentru restaurarea Conacului Manuc-Bei au fost acordați peste 2.000.000 de euro din fondurile europene. Dar patrimoniul modernist-socialist este ignorat în totalitate.

Dacă privim situația economică și politică din prezent, putem prevedea un viitor întunecat pentru clădirile modernist-socialiste – multe dintre ele sunt în proces de demolare forțată sau de reabilitare neadecvată. Cea mai mare problemă este faptul că multe clădiri sunt înconjurate de structuri parazitare sau sunt reabilite folosind materiale de proastă calitate, care nu afectează numai siguranța viitorilor chiriași, ci și imaginea orașului. În același timp, există resentimente în societate referitoare la arhitectura acestei perioade, din cauza politicilor implementate de autorități în epoca socialistă. De multe ori, acest patrimoniu nu este perceput pentru ceea ce reprezintă ca obiecte arhitecturale sau ansambluri urbanistice, ci doar ca rezultat al unor politici defectuoase.

2. Starea actuală a patru obiective de patrimoniu neprotejat din Chișinău

Asociația Birou pentru Artă și Cercetare Urbană militează în prezent, printr-o serie de activități, ca patru clădiri din Chișinău să fie recunoscute și clasate ca monumente istorice de arhitectură.

1) Blocul-turn de locuințe colective pentru familii mici Romanița

Cu o înălțime de cca 77 de metri, turnul supranumit Romanița a fost cea mai înaltă clădire din Chișinău. Funcțiunea sa principală este de locuire – apartamente pentru familii mici –, iar regimul de înălțime constă din două nivele subterane, parter și 22 de etaje. Clădirea a fost construită în perioada 1976-1986 de arhitectul Oleg Vronski și inginerul Alexandru Marian, cu participarea lui Oleg Blogu, Serghei Crani, N. Rebenko și P. Feldman. În ceea ce privește structura de rezistență, clădirea este o realizare importantă a anilor 1970-80. Primele două niveluri erau destinate funcțiunilor de comerț și servicii, urmate de două etaje tehnice, iar ultimele două erau destinate unei terase pentru vizionarea panoramei orașului și amplasarea unor instalații de ventilație. Toate unitățile de locuit de pe toate cele 16 niveluri destinate locuirii sunt proiectate și construite în consolă, sporind astfel imaginea zveltă a clădirii – o formă rară pentru acea vreme.

Deși în prezent clădirea are funcțiunea de imobil de locuințe, tipologia de locuire din perioada socialistă nu mai corespunde cu standardele de locuire actuale. În afară de acest aspect, încă de la primul contact vizual imobilul se prezintă ca un mediu insalubru și nepotrivit pentru funcțiunea pe care o găzduiește, din cauza stării avansate de degradare și a intervențiilor parazitare.

Fig. 2. Romanița și complexul Spitalului Republican (BACU:2013)²

În prezent, clădirea este deținută de două entități diferite: una publică și una privată. Împărțirea spațiului nu mai corespunde nevoilor locatarilor. De aceea, unii dintre ei au transformat spațiul în mod ilegal, construind extinderi improvizate ale balcoanelor existente. Acest tip de intervenții încarcă clădirea structural și, deoarece sunt neautorizate, nu putem anticipa comportamentul lor în timp; de asemenea, au fost utilizate materiale de calitate foarte proastă, ceea ce sporește riscul accidentelor. Tâmplăria, ferestrele și terasele exterioare, precum și finisajele și instalațiile interioare au fost vandalizate.

A fost elaborată o propunere de restaurare și refuncționalizare a Blocului-Turn Romanița într-un sanatoriu, ca parte a Spitalului Republican, dar nu există fonduri și nici interes în această direcție.

Cercul de Stat (Chișinău)

Clădirea Cercului de Stat din Chișinău a fost proiectată în 1981 de arhitecții Ala Kiricenko și Simion Șoihet în colaborare cu inginerii A. Snipelishsky și T. Gryunov. La 22 iunie 1999, basorelieful instalat pe clădirea Cercului din Chișinău a fost inclus în Registrul monumentelor Republicii Moldova ocrotite de stat, aprobat prin Hotărârea Parlamentului Republicii Moldova. Cercul din Chișinău deținea recordul de până la 57 de spectacole pe an, cu un personal de

² BACU department foto, 2013, ©B.A.C.U

Fig. 3. Circul de Stat din Chișinău (BACU:2013)³

circa 60 de oameni. După destrămarea URSS, activitatea sa a continuat, chiar dacă într-un ritm mai scăzut. Din anul 2004, Circul de Stat din Chișinău și-a sistat activitatea din cauza necesității unor lucrări de renovare. După o reorganizare în 2006 din întreprindere de stat în societate pe acțiuni, este cedat printr-un contract de uzufruct în 2007 către o companie cipriotă, care nu și-a respectat obligațiile, pentru ca în 2011 să fie naționalizat.

În prezent clădirea Circului se află într-o stare avansată de degradare, dar structura de rezistență este în bună stare. O parte din plăcile de marmură de pe fațadă au dispărut, iar basorelieful de la intrarea principală este pe cale să se prăbușească. Clădirea necesită o intervenție de urgență, neputând fi utilizată în prezent. Reprezentațiile se țin în Arena Mică, inițial folosită pentru repetiții, care a fost transformată în scenă temporară din 2014. Arena mare este utilizată în prezent ca spațiu temporar de expunere a unor dinozauri din plastic.

³ BACU department foto, 2014, ©B.A.C.U.

Hotelul Național

Fostul Hotel Inturist, actualmente Hotelul Național din Chișinău, a fost finalizat în anul 1974 și a fost proiectat de arhitecții Alexei Gorbuntsov și Valeri Shalaginov. Hotelul Național a făcut parte până în 1992 din rețeaua hotelieră sovietică Inturist, iar în perioada 1992-2006, când a fost privatizat, a făcut parte din patrimoniul statului. Cu o înălțime de 15 etaje, acesta a fost unul dintre cele mai reprezentative hoteluri din Chișinău, gazda celor mai fastuoase petreceri, destinate turiștilor și oficialităților din străinătate.

În prezent hotelul este părăsit și se află într-o stare avansată de degradare. Demersul de clasare este corelat cu proiectul urmărit de autoritățile locale de a rezolva problema juridică a privatizării, noul proprietar tergiversează de 10 ani reabilitarea construcțiilor, neîndeplinindu-și angajamentul, încercând chiar să facă lucrări de demolare. Din aceste considerente, una dintre soluțiile pentru salvarea obiectivului constă în renaționalizarea sa. În prezent clădirea nu mai este folosită și, deoarece nu se mai asigură paza, hotelul a fost ocupat de persoane fără adăpost, devenind un spațiu insalubru.

În interiorul clădirii tencuiala a fost distrusă, tâmplăria interioară a dispărut și o mare parte dintre ferestrele exterioare sunt sparte. Balustradele scărilor interioare și mobilierul camerelor de cazare fie au fost distruse, fie au dispărut. Proiectul de clasare a Hotelului Național ar fi o intervenție oportună cu implicații majore, care se încadrează în direcția de dezvoltare a zonei și ar aduce beneficii comunității locale.

Fig. 4. Fațada principală a Hotelului Național (BACU:2014)⁴

⁴ BACU department foto, 2014, ©B.A.C.U.

Hotelul Cosmos

Are o înălțime de P+19 etaje, fiind unul dintre cele mai înalte hoteluri din RSSM din perioada socialistă. A fost proiectat de arhitecții Boris Banykin și Irina Kolbayeva, iar construcția a durat nouă ani, din 1974 până în 1983, când a fost dat în exploatare. Hotelul nu mai funcționează la întreaga sa capacitate și nici nu corespunde standardelor actuale de confort. În 2007, Confederația Națională a Sindicatelor din Moldova a vândut la licitație Hotelul Cosmos la un preț subevaluat, iar tranzacția face obiectul unei anchete penale. Situația neclară din punct de vedere juridic pune în pericol integritatea monumentului.

Pe lângă aceasta, proprietarul actual dorește să demoleze hotelul și să construiască altul nou. Propunerea de restaurare și de includere în Registrul monumentelor istorice a Hotelului Cosmos este o intervenție oportună, ce vizează amenajări strict necesare funcționării clădirii în condiții moderne de confort, pe cât posibil cu o afectare minimă a substanței originale.

Finisajele sunt deteriorate în cele mai multe din camerele de cazare, în băi placajele ceramice și dotările sanitare sunt degradate. Structuri parazitare au fost construite în jurul hotelului, afectând caracteristicile arhitecturale inițiale.

Fig. 5. Fațada principală a Hotelului Cosmos. (BACU:2014)⁵

⁵ BACU department foto, 2014, ©B.A.C.U.

3. Soluțiile propuse

Fig. 6. Chișinău, fondul construit actual (BACU:2014)⁶

Programul „Modernismul socialist” face parte dintr-o inițiativă a Asociației B.A.C.U. (website-ul Asociației: www.bacu.ro). Demersul asociației noastre este axat pe protejarea patrimoniului construit din limitele fostului bloc socialist. În acest sens, milităm pentru protejarea arhitecturii specifice perioadei modernismului socialist din anii 1955-1991, urmărind protecția, monitorizarea, cercetarea, conservarea construcțiilor și ansamblurilor valoroase din acea perioadă, incluzând monumente, clădiri, parcuri, scuaruri, întregi cartiere și zone verzi amenajate etc.

Luăm în considerare și situația juridică incertă, complexă, a majorității acestor clădiri moderniste, dar acest aspect, deși împiedică derularea proiectului într-un ritm firesc, nu ne descurajează. Starea în care se află aceste obiective lasă de dorit. Prin inițiativele noastre se vrea disciplinarea stilistică, arhitectonică și implicarea, în acest proces atât a autorităților locale, cât și a societății civile, astfel încât să se conștientizeze valoarea arhitecturală a edificiilor, planificarea urbană și a țesuturilor social și cultural care încă există. În prezent lucrăm la propuneri de revitalizare pentru câteva obiective construite în perioada modernismului socialist din orașe/municipii ale României și ale Republicii Moldova, având ca scop eliminarea construcțiilor parazitare, interzicerea închiderii bal-

⁶ BACU department foto, 2014, ©B.A.C.U.

coanelor, oprirea reabilitărilor necorespunzătoare, eliminarea publicității agresive de pe fațadele edificiilor și, în final, clasarea și listarea cartierelor, clădirilor, complexelor recreative, parcurilor ș.a.m.d.

Arhitectura perioadei socialiste, mai exact orientările moderniste din perioada 1955-1991, reprezintă o tendință aparte în evoluția arhitecturii din spațiul geografic al fostului bloc socialist. Acest fapt este tot mai des recunoscut la nivel internațional, prin crearea unor comunități științifice (Comitetul Științific Internațional al ICOMOS pentru Patrimoniul Secolului 20⁷), prin abordarea unor teme legate de arhitectura din țările fostului bloc socialist în cercetările doctorale de la diverse universități și prin crearea unor comunități active pe platforme online, ce reunesc persoane interesate de construcțiile edificate în această perioadă în spațiul socialist. Astfel, programul de cercetare „Modernismul socialist” inițiat de B.A.C.U. se înscrie într-un context mai larg de conștientizare a valorii arhitecturii edificate în a doua jumătate a secolului XX în fostele țări socialiste, până acum ignorată de critica și istoriografia internațională.

4. Concluzii

În acest context, se impune schimbarea legislației privind protejarea patrimoniului construit din perioada socialistă, care nu funcționează, cel puțin în Republica Moldova. În situația dată, ne preocupă elaborarea unei propuneri de proiect legislativ pentru păstrarea acestei arhitecturi și a atmosferei specifice, proiect care va viza conservarea patrimoniului construit, stabilirea unor direcții de revitalizare și, în final, realizarea și implementarea unor proiecte de conservare a edificiilor care sunt într-o stare avansată de degradare.

Unul dintre demersurile inițiate în cadrul programului „Modernismul socialist” constă în inițierea procedurii de clasare a celor patru clădiri reprezentative ale modernismului socialist din Chișinău, prezentate mai devreme. Având în vedere cele expuse anterior, precum și faptul că obiectivele se află într-o stare medie de degradare (nu sunt necesare intervenții structurale), propunem clasarea de urgență în Lista monumentelelor istorice a Turnului de Locuințe Colective pentru Familii Mici Romanița, a Hotelului Național, a Hotelului Cosmos și a Circului de Stat din Chișinău. Deși vechimea construcțiilor nu prezintă un criteriu important în analiza valorii istorice în acest moment, calitățile arhitecturale ale edificiilor, coerența planimetrică și structurală conferă o valoare mare clădirilor. De asemenea, construcția edifi-

⁷ The ICOMOS Twentieth Century Heritage International Scientific Committee (ISC20C) / Le Comité scientifique international sur le patrimoine du 20e siècle (ISC20C) de l'ICOMOS.

Fig. 7. Porțile orașului Chișinău dinspre Aeroport (BACU:2013)⁸

ciilor evidențiază doctrina ideologică a perioadei socialiste, fiind reprezentative pentru modul de construire și conformare a clădirilor din programele de locuire colectivă, a construcțiilor dedicate spectacolelor (circ) și funcțiunii hoteliere din această perioadă.

Argumentul pentru introducerea acestor construcții în lista monumentelor istorice este susținut de faptul că politicile liberale promovate de autoritățile municipale de-a lungul ultimelor două decenii au neglijat patrimoniul arhitectural și urbanistic al orașului edificat în această perioadă. Astfel, o serie de clădiri cu importantă valoare arhitecturală nu se regăsesc în Registrul monumentelor istorice, aprobat în 1993 de Parlamentul Republicii Moldova, și se află într-o stare avansată de degradare.

Astfel, în octombrie 2016 membrii Asociației BACU au înaintat un dosar propunând includerea pe lista monumentelor istorice a patru clădiri reprezentative pentru perioada modernist-socialistă (1955-1991), și anume Circul de Stat din Chișinău, Turnul Romanița, Hotelul Național și Hotelul Cosmos. După mai multe discuții și tărăgănări la Ministerul Culturii de la acea vreme plus câteva scrisori de susținere transmise de colegii asociației din departamentul de patrimoniu al Berlinului și de la Institutul Național al Patrimoniului din România, dosarul nostru a rămas neexaminat, iar la finele anului 2018 era de negăsit.

⁸ BACU department foto, 2014, ©B.A.C.U.

Prin urmare, la solicitarea funcționarilor actuali ai Ministerului Educației, Culturii și Cercetării din Republica Moldova a fost redepusă o copie a demersului din 2016, astfel încât în ședința Consiliului Național al Monumentelor Istorice (CNMI) de la sfârșitul lui ianuarie 2019 cele patru clădiri au fost trecute pe lista de discuție.

Totuși, cu doar câteva ore înainte de întrunirea CNMI, toate cele patru clădiri au fost retrase de pe ordinea de zi, membrii Asociației BACU fiind anunțați printr-un mesaj telefonic că documentația necesită o reanalizare minuțioasă pentru a se lua o decizie privind includerea obiectivelor în Registrul monumentelor istorice. Abia la 8 august 2019, CNMI a votat unanim clasarea și includerea în Registrul monumentelor istorice a clădirii Circului de Stat din Chișinău, construită în 1981 (autor proiect – arh. Alla Kiricenko). Dosarul de clasare pentru Circul de Stat este primul dosar finalizat pozitiv de Asociația Obștească Birou pentru Artă și Cercetare Urbană (BACU). În următoarele săptămâni se așteaptă semnarea ordinului de clasare de către ministrul Educației, Culturii și Cercetării și includerea efectivă în Registrul monumentelor istorice.

De menționat că dosarul de clasare depus în 2016 urmărește includea în Registrul monumentelor istorice a încă trei clădiri reprezentative ale Chișinăului, printre care Turnul de Locuințe Colective Romanița (1986) – obturat recent de o construcție ridicată pe un teren ce până de curând servea unor funcțiuni utilitare orășenești; Hotelul Cosmos (1983) – împânzit de construcții parazitare; Hotelul National (1974) – pregătit de peste 10 ani pentru demolare. Dosarele clădirilor menționate au fost trimise pentru reanalizare la Direcția Patrimoniu a Ministerului Educației, Culturii și Cercetării, cu promisiunea că vor fi discutate după votarea Legii patrimoniului cultural.

Indiferent că este vorba despre compoziția arhitecturală, proporții, inovații din punct de vedere tehnologic sau modul în care s-au folosit elementele constructive, clădirile din perioada socialistă trebuie luate în seamă și analizate fără a fi raportate la condițiile istorico-politice ale perioadei în care au fost construite. Majoritatea se disting prin elemente, de multe ori originale, care sintetizează elemente din cultura și tradiția locală. Se evidențiază cele care pot fi reabilitate, care prin dimensiuni, funcțiune și amplasare pot fi reintroduse în circuitul urban și în care se pot desfășura activitățile culturale, sociale sau economice contemporane. O parte dintre aceste construcții, datorită funcțiunii și amplasamentului, dimensiunii și stării de conservare, pot fi reabilitate și reintroduse în circuitul funcțional. Acestea pot fi foarte ușor adaptate pentru a

găzdui activități culturale, administrative, sociale sau economice care să răspundă cerințelor actuale. În acest context, clasarea și inițierea programelor de restaurare a clădirilor modernist-socialiste, în prima fază a celor care sunt într-o stare avansată de degradare (datorită nevoii urgente de protejare a acestora), se dovedește a fi următorul pas care trebuie făcut pentru conservarea patrimoniului construit al Republicii Moldova.

Bibliografie

- A. V. Kolotovkin, S. M. Shoikhet, I. S. Eltmann. 1987. *Architektura Sovetskoi Moldavii = Architecture of the Soviet Moldavia*. 319 s.: zahlr. Abb. Moskva: Strojizdat.
- Г. А. Педаш, А. В. Колотовкин, И. С. Эльтман. 1973. *Архитектура Советской Молдавии*. Москва: Стройиздат.
- Katharina Ritter, Ekaterina Shapiro-Obermair, Dietmar Steiner, Alexandra Wachter. 2012. *Soviet Modernism. 1955–1991*. Ed. Park Books. Wien.
- Sebastian Muth, Frederik Wolf. 2009. *The linguistic landscapes of Chișinău: Forms and functions of urban public verbal signs in a post-Soviet setting*. Lancaster University Postgraduate Conference.

Rezumat

Clădiri de o valoare istorică incontestabilă dispar sub privirile pasive ale autorităților. Scopul acestei cercetări este de a găsi pașii necesari pentru includerea arhitecturii modernist-socialiste din Republica Moldova în patrimoniul arhitectural mondial. Datele din teren, care analizează starea actuală a patru repere modernist-socialiste din Republica Moldova, prezintă aceste clădiri într-o stare avansată de degradare, ce impune o intervenție imediată. Cea mai eficientă cale de a revitaliza aceste clădiri istorice este crearea legislației ce ar susține includerea acestora în patrimoniul mondial.

Cuvinte-cheie: modernism socialist, arhitectură mondială, patrimoniu global, patrimoniu modernist.